

رویکردهای نوین دشمن^۱ در طراحی و هدایت عملیات پنهان^۲ اطلاعاتی

علیرضا صابرفرد^۳
امیر هوشنگ حیدری^۴

چکیده

در ادبیات سیاسی جهان همواره رقابت بر سر قدرت، حفظ منافع خودی و انهدام رقیب، در تمامی مقاطع تاریخی مطرح بوده ولیکن بعد از جنگ جهانی دوم و شکل‌گیری کشورهای مستقل و متعدد این جاه‌طلبی ماهیتی نوین پیدا کرده و مدام در حال تغییر است. مکانیسم‌هایی که کشورها برای این منظور اجرایی ساخته‌اند شامل ۳ کارکرد اصلی است: سیاست، جنگ و مهارت در کشورداری. معمولاً در صورت عدم موفقیت در ۲ گزینه اول، گزینه سوم از اهمیت راهبردی برخوردار گردیده که عملیات پنهان همواره به عنوان ابزار اصلی آن مطرح بوده است. از این رو بسیاری از صاحب‌نظران از عملیات پنهان به عنوان گزینه سوم^۵ یاد می‌کنند. این پژوهش در نظر دارد با بررسی مفهوم عملیات پنهان و حوزه‌های نظری مرتبط با آن سیر تحول پارادایم‌های مطرح و همچنین بررسی مختصر مفاهیم پایهای مؤثر بر دکترین‌های نوین مقابله‌ای غرب، رویکردهای نوین و نوآوری‌هایی که می‌بایست در محورهای فلسفی پارادایم جدید حاکم باشد را مشخص نماید.

کلیدواژه‌ها: عملیات پنهان، رویکرد نوین، مفاهیم عملیات مشترک آمریکا، نوآوری

۱- منظور از دشمن جبهه استعمارگری حاکم به سرکردگی آمریکاست.

2. Covert Action

۳- پژوهشگر مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور و دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری علم و فناوری دانشگاه تهران a.saberfard@ut.ac.ir

۴- دکتری آینده‌پژوهی و عضو هیئت‌علمی مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور Heidari@nrisp.ac.ir

۵- اولین بار جانسون رئیس‌جمهور آمریکا از آن به عنوان گزینه سوم بین سیاست و جنگ علنی نام برد.

مقدمه

در فعالیتهای اطلاعاتی و روابط گسترده بین‌الملل از عملیات پنهان همواره به عنوان گزینه آرام یاد می‌شود (Wirtz, 2007). به نظر می‌رسد مقامات به دنبال راهی برای جایگزین کردن عملیات پنهان هستند و از آن استقبال نمی‌کنند زیرا بعضاً در حین اجرا از کنترل شده خارج شده و یا اثرات جانبی (نظیر افغانستان و عراق) یا اثرات آتی (اژاکس) خواهند داشت که تبعات منفی آن را بیش‌تر نمود خواهند داد. بنابراین شاهد هستیم که گرایش به سمت عملیات پنهان آشکار^۱ خصوصاً بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر افزایش یافته است.^۲

درواقع عملیات پنهان بعد از ۱۱ سپتامبر حالت شبه‌نظامی به خود گرفته است. به‌عنوان مثال عملیات‌های عراق و افغانستان فقط از نقطه‌نظر جزئیات تاکتیکی سرّی بودند. لذا وقوع و زمان تقریبی حمله در رسانه‌ها عنوان شد.

در رویکردهای نوین کشورها در راستای اجرای موفق عملیات‌های پنهان به تربیت تیم‌های ویژه عملیاتی اقدام نموده و مقامات بسیار تمایل دارند که مسئولیت اداره و اجرای عملیات پنهان از سازمان‌های اطلاعاتی به نیروهای ویژه واگذار گردد و در بهترین حالت سازمان‌های اطلاعاتی و نیروهای ویژه تحت تیم‌های راهنمای نظامی عمل کنند (Johnson, 2007). این تغییر رویکرد از اجرای کاملاً پنهان این‌گونه اقدامات به سمت آشکار نشان از تغییراتی بنیادی و فلسفی در هدایت و راهبری آن‌ها دارد. لذا ضروری است چه در مقام مقابله (رویکرد پدافندی) و چه در اجرا (رویکرد آفندی) با این مفاهیم قرابت فکری و نظری برقرار نمود.

ایران که در برهه تاریخی صد سال اخیر یک‌بار طعم شکست در این‌گونه اقدامات را تجربه کرده (عملیات اژاکس) و بعد از انقلاب نیز بارها مورد حمله قرار گرفته می‌بایست ضمن آمادگی دفاعی برای مقابله با آن در مقام تهاجمی نیز از آن بهره‌برد. جامعه اطلاعاتی ج.ا.ا به عنوان یکی از متولیان اصلی در تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی این‌گونه اقدامات با هر رویکردی (آفندی و پدافندی) می‌بایست در مقام نظر و عمل اشرافیت لازم به این مفاهیم را دارا باشد.

۱- واژه Covert Action در معنای یکپارچه به عنوان ابزاری اطلاعاتی شناخته می‌شود لذا افزودن صفت آشکار به کل آن تعلق می‌گیرد.

۲- به‌طور مثال دولت بوش در سال ۲۰۰۶ به‌طور آشکار از طریق وزارت امور خارجه بودجه‌ای را برای حمایت از گروه‌های مخالف ایران پیشنهاد می‌کند.

روش تحقیق:

این تحقیق از نوع کیفی و توصیفی بوده و ابزار اصلی آن مطالعات کتابخانه‌ای، مصاحبه با خبرگان، برگزاری پانل تخصصی^۱ و تحلیل محتوی می‌باشد. بر این اساس در ابتدا به بررسی اسناد کتابخانه‌ای و تولیدات علمی در سیاست خارجی، عملیات پنهان و تاریخچه آن پرداخته شد. در ادامه با ۱۲ نفر از خبرگان حوزه‌های جامعه‌شناسی، مدیریت امنیت و کارشناسان تحلیل اطلاعاتی (به شرح جدول ۱) مصاحبه‌هایی صورت پذیرفته تا چارچوب مباحث تخصصی قابل‌بحث در پانل تخصصی استخراج گردد.

جدول ۱: مشخصات خبرگان مورد مصاحبه

ردیف	مشخصات گروه خبره مورد مصاحبه	تعداد
۱	اساتید دانشگاهی رشته جامعه‌شناسی	۲ نفر
۲	اساتید دانشگاهی رشته علوم سیاسی (گرایش سیاست خارجی)	۲ نفر
۳	اساتید دانشگاهی رشته مدیریت امنیت و تهدید شناسی	۳ نفر
۴	فعال در بخش‌های اطلاعاتی، امنیتی، تحلیل و بررسی جامعه اطلاعاتی	۵ نفر

در ادامه پانل تخصصی با ترکیب مندرج در جدول شماره ۲ طی ۹ جلسه تشکیل گردید که روند اجرای آن به شرح ذیل می‌باشد:

جدول ۲: ترکیب پانل تخصصی

ردیف	مشخصات گروه خبرگان پانل تخصصی	تعداد خبره
۱	اساتید دانشگاهی حوزه مطالعات راهبردی	۲ نفر
۲	اساتید دانشگاهی حوزه مطالعات جامعه‌شناسی	۲ نفر
۳	اساتید دانشگاهی حوزه مطالعات علوم سیاسی (سیاست خارجی)	۲ نفر
۴	اساتید دانشگاهی حوزه مطالعات مدیریت امنیت و تهدید	۲ نفر
۵	صاحب‌نظر و پژوهش‌گر حوزه رسانه با تخصص رسانه‌های دیجیتالی	۲ نفر
۶	صاحب‌نظر و پژوهش‌گر فضای مجازی	۱ نفر
۷	فعال در بخش‌های اطلاعاتی، امنیتی، تحلیل و بررسی جامعه اطلاعاتی	۵ نفر

روند اجرا و مدیریت پانل:

جلسه ۱ پانل - بررسی ابعاد پژوهش و حوزه‌هایی که می‌بایست مورد مطالعات اسناد علمی و کتابخانه‌ای قرار گیرد

که شامل موارد ذیل بوده و هدف از این جلسه بررسی ابعاد کلان پژوهش می‌باشد:

۱- مفهوم عملیات پنهان و سیر تاریخی آن.

۲- سوابق عملیات آژاکس در ایران (کودتای ۲۸ مرداد) از منظر بیگانگان به صورت مختصر.

جلسه ۲ تا ۴ پانل - ارائه نتایج مطالعات کتابخانه‌ای و هدایت پژوهش‌گر به سمت منابع مؤثر و هدفمند به شرح ذیل. هدف از این جلسات مشخص نمودن دقیق محدوده پژوهش بوده که منجر به نتایج ملموس و مفید گردد:

۱- نظرات نوین در خصوص عملیات پنهان.

۲- اسناد آمریکایی در خصوص عملیات‌های این کشور علیه دشمنان^۱ به شرح ذیل:

برتری همه‌جانبه (۲۰۰۳). عملیات رزمی اصلی (۲۰۰۴). بازدارندگی راهبردی (۲۰۰۴). عملیات ثبات (۲۰۰۴). فرماندهی و کنترل (۲۰۰۵). اصول ملی جنگ (۲۰۰۶). محیط عملیات مشترک آمریکا تا ۲۰۳۰ (۲۰۰۶). جنگ بی‌قاعده (۲۰۰۷). محیط عملیات مشترک آمریکا تا ۲۰۳۰ (۲۰۰۷). شبکه مسلمانان میانه‌رو (۲۰۰۸). محیط عملیات مشترک آمریکا تا ۲۰۳۰ (۲۰۰۸). ارتباطات راهبردی (۲۰۰۹). رویکرد همه‌جانبه (۲۰۰۹). جنگ بی‌قاعده (۲۰۱۰). محیط عملیات مشترک آمریکا تا ۲۰۳۰ (۲۰۱۰). ارتباطات راهبردی (۲۰۱۰).

جلسه ۵- مطالعات اسناد مرتبط، ضمن تلخیص و تحلیل محتوی به پانل ارائه و بر این اساس محورهای مصاحبه‌های تخصصی با خبرگان مشخص گردید.

جلسه ۶- نتایج مصاحبه‌ها تلخیص و ضمن تحلیل محتوی به پانل ارائه گردید تا ضمن بحث و تبادل نظر، حوزه‌های مرتبط مستقیم با پژوهش مشخص و جهت تحلیل نهایی مجزا گردد.

جلسات ۷ تا ۹- با عنایت به نتایج جلسات قبلی پانل و اقدامات صورت گرفته در خصوص رویکردهای نوین و نوآوری‌های دشمن در طراحی، اجرا و هدایت عملیات‌های پنهان در ۳ سطح راهبرد، عملیات و تاکتیک بحث و تبادل نظر گردیده که نتایج تحلیل و نظرات خبرگان ضمن تحلیل محتوی در بخش نتایج پژوهش درج شده است.

۱- دشمن به زعم این تفکر حاکم بر حاکمیت این کشور.

سؤال‌های تحقیق:

- ۱- مفهوم عملیات پنهان چیست؟
- ۲- سیر تحولات پارادایم‌های حاکم بر طراحی و اجرای عملیات‌های پنهان چه بوده است؟
- ۳- رویکردهای نوین دشمن در بهره‌گیری از عملیات پنهان کدام است؟

مبانی نظری:

۱- مفهوم عملیات پنهان:

مفهومی است در ارتباط با سازمان‌های نظامی و سیاسی با هدف عملیات مخفیانه در جمع‌آوری اطلاعات در ارتباط با جرائم سازمان‌یافته و گروه‌های سیاسی و مذهبی که در جبهه مقابل این سازمان‌ها قرار دارند (Wikipedia, 2014).

عملیات پنهان کوشش دولتی است برای تحت تأثیر قرار دادن رویدادها در کشور یا قلمرویی دیگر بدون نشان دادن نشانه‌های دخالت (Godsen, 1981). در انگلستان از عملیات پنهان همواره به عنوان اقدام سیاسی ویژه نام برده می‌شود که دارای ارتباط مستقیم با راه‌کار سیاسی است. استاینر عملیات پنهان را حساس‌ترین راه‌کار برای اجرای خط‌مشی امنیت ملی معرفی می‌کند (Steiner, 2006). در قانون امنیت آمریکا از آن به عنوان وظایف و مأموریت‌های دیگر یاد شده است. در اواسط ۱۹۴۸ جورج کنان^۱ سندی را مورد تصویب قرارداد که عملیات پنهان را جزء فعالیت‌هایی می‌دانست که طوری طراحی و اجرا می‌شود که مسئولیت دولت در قبال افراد غیرمجاز مشخص نیست و اگر هم عملیات افشا شود دولت آمریکا می‌تواند از زیر بار مسئولیت آن شانه خالی کند.

عنصر اصلی در عملیات پنهان مخفی بودن آن است. به ۲ دلیل:

- ۱- آگاهی از کارفرمای عملیات که ممکن است اجرای آن را با مخاطره روبه‌رو نماید.
  - ۲- جلوگیری از اجرای عملیات انتقامی و اوج‌گیری وضعیت‌های مخاطره‌آمیز. (Berkowitz, 1998)
- بنا بر نظر برخی صاحب‌نظران به نظر می‌رسد ماهیت عملیات پنهان به عنوان یک گزینه سیاست خارجی مطرح باشد تا یک فعالیت اطلاعاتی (Johnson, 2013).
- بر اساس سند شورای امنیت ملی آمریکا در دوران زمامداری آیزنهاور عملیات پنهان شامل موارد زیر بوده است:

انجام اقداماتی از قبیل تبلیغات، اقدامات سیاسی، جنگ اقتصادی، گریز و طفره و تخلیه و خراب‌کاری علیه کشورها و گروه‌های دشمن شامل کمک به نهضت‌های زیرزمینی، چریک‌ها و گروه‌های پناهنده آزادی‌خواه، پشتیبانی از عناصر بومی و ضد کمونیست در کشورهای جهان آزاد که مورد تهدید قرار دارند، طرح‌ها و عملیات فریب و آنچه که در رابطه با این بخشنامه برای انجام موارد بالا لازم است (Johnson, 2007).

با عنایت به تفاسیر مختلف از عملیات پنهان، یک مفهوم ثابت و خدشه‌ناپذیر در آن متجلی است که عبارت است از تأثیرگذاری سرّی روی رویدادهای خارج از کشور در راستای پشتیبانی از سیاست خارجی کشورها که نحوه بهره‌گیری از آن ارتباط نزدیکی با سیاست خارجی کشور مذکور در آن مقطع زمانی دارد.

۲- سیر تحولات تاریخی عملیات پنهان در جهان:

عملیات پنهان بعد از جنگ جهانی دوم به خاطر برخی موفقیت‌های چشم‌گیر به یکی از ابزارهای اصلی سیاست‌مداران برای اعمال نفوذ در حوزه‌های رقیب تبدیل گردید. از طرفی با توجه به تغییرات وسیع در معادلات جهانی بروز و عدول قدرت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی و... که منجر به تغییرات سریع محیط تهدید گردیده کارکردها و فرآیندهای اجرایی عملیات پنهان نیز همواره به دنبال نوعی تطابق ساختاری با این محیط بوده است. از این رو شاهد نوعی روند تحولی در این حوزه هستیم که در این بخش بدان می‌پردازیم. صاحب‌نظران روند ۵ مرحله‌ای را در نظر گرفته‌اند^۱:

۲-۱. بعد از جنگ جهانی دوم تا سال ۱۹۷۰

به علت نقش مؤثر اقدامات اطلاعاتی در کنار توان فناورانه در برتری منازعات جنگ جهانی دوم این ۲ قابلیت در اولویت کشورهای پیروز میدان قرار گرفت. به طوری که سازمان‌های اطلاعاتی در ارکان قدرت سیاسی حکومت‌ها جایگاه ویژه‌ای یافتند. هراس از توسعه کمونیسم نیز تأثیر بسیار زیادی بر توسعه این نگاه داشت. به علت برخی پیروزی‌های منتج از عملیات پنهان (آژاکس و نیکاراگوئه) این ابزار با هدف تداوم برتری مورد توجه جدی قرار گرفت. برابر آمار تا نیمه ۱۹۶۰، شصت درصد بودجه سیا به عملیات پنهان تخصیص یافته بود. با فرارسیدن سال ۱۹۵۳ سیا به طور جدی در ۴۸ کشور در حال انجام عملیات پنهان بود (Johnson, 2006).

۱- لازم به ذکر است که این تقسیم‌بندی تلفیقی از پارادایم‌های حاکم بر موضوع عملیات پنهان که عمدتاً در بلوک غرب به سردمداری آمریکا شکل گرفته و تحلیل پژوهش‌گر است.

۲-۲. شکست برخی عملیات‌ها و انجام اصلاحات تا ۱۹۷۹

در دهه ۷۰ شاهد شکست برخی عملیات‌های پنهان در سطح جهان بودیم که سیاستمداران کشورها را با بحران‌های عدیده‌ای مواجه ساخت، نظیر عملیات خلیج خوک‌ها. این امر هم‌زمان شد با توسعه موج جهانی‌شدن و توسعه دموکراسی غربی در جهان^۱، اعمال نفوذهای خصمانه و رادیکالی مورد نفرت و بدبینی نسبت به غرب. لذا این امر سبب ورود نهادهای مدنی و حقوقی به پرونده‌ها، بررسی سوابق و اقدامات صورت گرفته در سرویس‌های اطلاعاتی گردید. بسیاری از اقدامات تقبیح، تعدادی از کارمندان اخراج و نفراتی نیز بازنشسته اجباری شدند.

این تغییر نگرش منجر به قانون‌مند کردن این‌گونه اقدامات و صدور احکام قانونی با هدف نظارت بیش‌تر بر این فعالیت‌ها گردید. از آن جمله تصویب قانون زادی اطلاعات در سال ۱۹۶۷. شاید این دوره را بتوان و رود اخلاقیات به فرآیند عملیات پنهان نامید.

۳-۲. تجدید حیات تا پایان جنگ سرد

دو حرکت شوروی در آن زمان سبب جان گرفتن مجدد عملیات پنهان از سوی غرب گردید. انقلاب اسلامی ایران و حمله شوروی به افغانستان در سال ۱۹۷۹. این سبب گردید که در دولت ریگان مجدداً سیاست و عملیات پنهان به عنوان نیرو و ابزار راهبردی در اولویت سیاست خارجی آمریکا درآیند. سیاست تحت ریاست ویلیام کیسی بسیاری از مأموران عملیات پنهان پیشین را به خدمت بازگرداند. برآوردها حاکی است که سیاست تعداد زیادی عملیات پنهان در کشورهای آمریکای جنوبی، آنگولا، لیبی، ایران، اتیوپی، افغانستان و کامبوج با هزینه تقریبی ۵ میلیون دلار انجام داد (Johnson, 2007).

دولت ریگان برای توسعه عملیات پنهان چند اقدام اساسی را در این مقطع صورت داد (Johnson, 2006):

- ۱- بسیاری از موانع بر سر راه عملیات پنهان در داخل آمریکا را مرتفع نمود.
- ۲- سامانه امنیتی سرّی بین جامعه اطلاعاتی و دولت را بازنگری نمود که امکان دسترسی مردمی را کاهش داد.

۳- در مقابل نظارت کنگره بر جامعه اطلاعاتی موانعی ایجاد نمود.

۲-۴. بعد از جنگ سرد تا رویداد ۱۱ سپتامبر

پس از فروپاشی شوروی منازعات قبلی مفهوم خود را از دست داده و بسیاری از ظرفیت‌های اقدامات اطلاعاتی که با هدف مقابله با توسعه کمونیسم ایجاد شده بود، عملاً تعطیل شد. تا آنجایی که بسیاری از تحلیل‌گران پایان عمر سیا را پیش‌بینی می‌کردند^۱. برای خروج از این بحران، سیا کارکردهای جدیدی از جمله مبارزه با مواد مخدر، اطلاعات اقتصادی و عملیات ضد تروریسم را به وظایف خود افزود.

۲-۵. بعد از رویداد ۱۱ سپتامبر تا کنون

رویداد ۱۱ سپتامبر مجدداً جان تازه‌ای به سیا بخشید. مجدداً سازمان جایگاه مهم خود در تغییر معادلات را بازیافت.

بودجه سیا به رقم ۴۴ میلیارد دلار افزایش یافت (Johnson, 2013). تهدیدات بین‌المللی نظیر عراق و القاعده به خروج از روند افول سیا، کمک کرد.

البته تفاوت این مقطع زمانی با بند ۳ (تجدید حیات تا پایان جنگ سرد) در چند محور به شرح ذیل قابل بحث است:

- ۱- تمرکز آن از سازمان‌های اطلاعاتی خارج شده است.
- ۲- عموماً ماهیت آشکار به خود گرفته است.
- ۳- نیروهای اطلاعاتی و عملیاتی (نظامی) دوشادوش هم در مقام عمل، حضور دارند.
- ۴- دکنترین جنگ نرم تسلط کامل بر این عملیات‌ها دارد.
- ۵- اصلی‌ترین و اولین ابزار، رسانه است.
- ۶- و از همه مهم‌تر این‌گونه عملیات‌ها با دکنترین‌های نوین عملیاتی آمریکا قرابت تنگاتنگ دارد.

۳- تغییر ماهیت در عملیات پنهان:

با تحلیل روند بسیاری از عملیات‌های پنهان صورت گرفته در گذشته و نتایج آتی آن، شاهد نوعی پارادوکس هستیم. با گذشت زمان عملیات پنهان و پراهمیت خیلی زود و حتی قبل از خاتمه عملیات مورد آگاهی عموم قرار می‌گرفت. به‌عنوان مثال عملیات واترگیت (Johnson, 2006). گویی برخی از

۱- سناتور دانیل پتریک مونیهان به دنبال تصویب قانون حذف کلی سیا و واگذاری انتقال وظایف آن به سایر نهادهای جامعه اطلاعاتی بود.

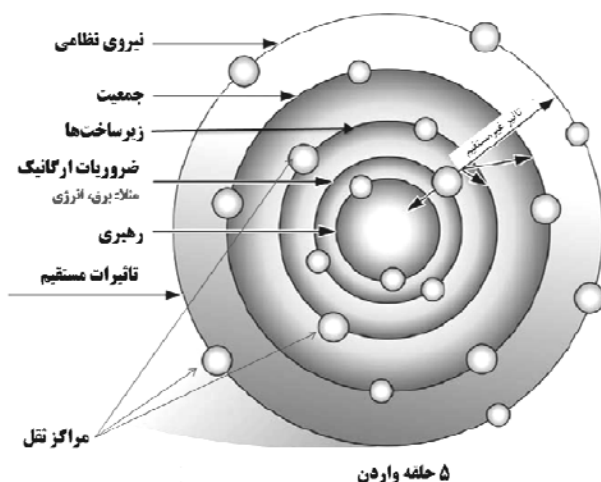
تصمیم‌گیرندگان سطوح بالا خود رغبت به افشای ماهیت آن‌ها دارد. تا جایی که برخی از صاحب‌نظران قائل به سرّی ماندن ماهیت عملیات‌های پنهان نیستند و گرایش به سمت رویکرد آشکار را پیشنهاد می‌کنند (Johnson, 2007). البته عملیات آشکار نیز نمی‌تواند به‌طور قطع جایگزین مناسبی برای عملیات پنهان باشد زیرا این رویکرد نیز تبعات و محدودیت‌های خاص خودش را داراست.

علل و عواملی را که منجر به بروز این طرز تفکر گردیده می‌توان به شرح ذیل عنوان نمود:

- ۱- به روایت تاریخ بسیاری از اهداف این‌گونه عملیات‌ها از موارد مشابه در آینده بالنسبه از تهدید کم‌تری برخوردار بودند. به‌عنوان مثال مقایسه مصدق و حضرت امام (ره) در ایران (Johnson, 2007).
- ۲- در اواخر دهه ۹۰، شاهد تغییر ماهیت در عملیات‌های پنهان به سبک گذشته بودیم. عمدتاً این عملیات‌ها ماهیت سرّی نداشته و به صورت عملیات پنهان "آشکار" مطرح بودند. به‌عنوان مثال عملیات‌های انجام شده در کامبوج و افغانستان (Pateman, 2003).
- ۳- بیش‌تر عملیات‌های پنهان نه‌تنها سرّی نیستند بلکه نوعی عملیات‌های شبه‌نظامی در راستای پشتیبانی از عملیات نظامی گسترده هستند نظیر عراق (Lowenthal, 2003).
- ۴- نتایج منفی بسیاری از عملیات‌های پنهان در حین اجرا (عملیات خلیج خوک‌ها) یا تأثیرات منفی آن در سال‌های آتی (عملیات آژاکس) که دارای تبعات سیاسی و امنیتی فراوانی بوده، سازمان‌های اطلاعاتی را در معرض اتهامات عدیده‌ای قرار داده است. لذا سیاست‌گزاران و تصمیم‌گیرندگان کشورها اصرار به آگاهی از این‌گونه عملیات‌ها از ابتدای امر دارند.
- ۵- ماهیت این‌گونه عملیات‌ها با گفتمان سیاسی و فرهنگی حاکم بر دنیا در تناقض است. دخالت در امور کشورها، تغییر و تضعیف دولت‌ها و... با گفتمان دموکراسی، استقلال کشورها، آزادی‌خواهی و... در تناقض جدی است.
- ۶- افزایش آگاهی مردم، توسعه ابزار رسانه‌ای و شناخته شدن شیوه و شگردهای این‌گونه عملیات‌ها، معمولاً محدودیت‌هایی را در اجرای آن‌ها ایجاد می‌کند.
- ۷- پیچیده‌تر شدن شرایط محیط راهبردی و لزوم مدیریت متغیرهای محیطی بسیار زیاد و متنوع، بعضاً سرویس‌های اطلاعاتی را از پیش‌بینی دقیق فرآیند عملیات‌های پنهان عاجز می‌کند. نظیر جریان فتنه ۸۸ ایران.
- ۸- جهانی‌شدن و افزایش منافع مشترک میان کشورها. بر این اساس هر تهدید علیه کشوری منافع کشور مهاجم را نیز به خطر می‌اندازد.

۴- مفاهیم و رویکردهای متأثر بر دکترین عملیاتی نوین دشمن

سرهنگ واردن^۱ در طی جنگ اول خلیج فارس (آزادسازی کویت) نظریه‌ای را تحت عنوان «دشمن به عنوان یک سیستم» ارائه داد که پایه و اساس عملیات تأثیر محور امروزی شد (Graves,2006).

شکل ۱: حلقه‌های واردن

او معتقد بود جهان واقعی را می‌توان با یک تقریب خوب به صورت یک مدل پنج حلقه‌ای، به ترتیب از بزرگ به کوچک، شامل «سازوکار جنگی»، «جمعیت»، «زیرساخت‌ها»، «ارکان حیاتی»، و «رهبری» در نظر گرفت. در داخل هر حلقه زیرسیستم‌های حیاتی وابسته به هم، یا مراکز ثقل وجود دارند که اگر هدف قرار گیرند بر دیگر مراکز ثقل و در نهایت بر کل سیستم اثراتی خواهند گذاشت (نگاه سیستمی). با در اختیار داشتن فناوری‌های پیشرفته، تقریباً می‌توان به‌طور هم‌زمان به این مراکز ثقل یورش برد (حملات موازی) (Warden,2000). در این حالت، عملیات به جای تمرکز بر اهداف یا تخریب فیزیکی، بر ایجاد اثرات مطلوب متمرکز می‌گردد (هدف یابی مؤثر) (Batschelet,2002). از نظر او پیروزی همواره از آن طرفی خواهد بود که بتواند به شیوه‌ای خلاقانه‌تر اندیشیده و سپس بر اساس آن به سرعت عمل کند. از نظر او هدف "ذهن رهبری دشمن" است و بایستی فرآیند تصمیم‌گیری او را مختل کرد (Jobbagy,2003). نتیجه‌ی این نظریه،

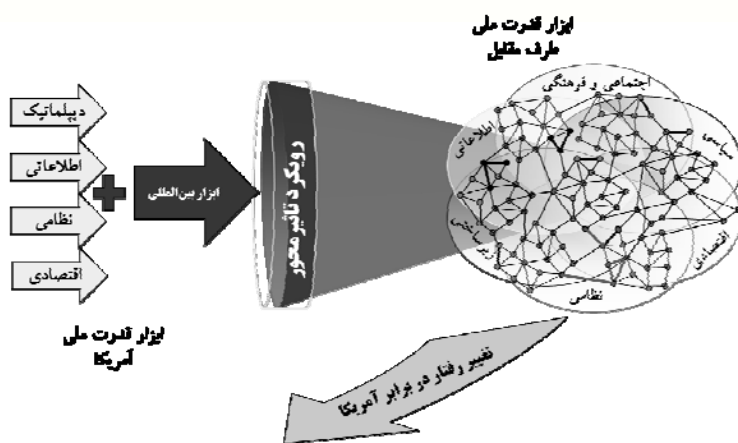
1. Warden

ظهور عملیات و رویکرد تأثیر محور بود (Graves,2006). این نظریه توسط فرماندهی نیروی مشترک آمریکا توسعه یافت و برخلاف مراکز ثقل واردن، علاوه بر محیط عملیاتی، سیستم‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، ایدئولوژیکی، و دیگر سیستم‌های توانمند ساز را نیز در بر گرفت (USJFCOM,2005). در این نگاه جدید، که یک دیدگاه کل نگر است، دشمن به عنوان یک سیستم پیچیده مرکب از سیستم‌های به هم وابسته‌ی سیاسی^۱، نظامی^۲، اقتصادی^۳، اجتماعی^۴، اطلاعاتی^۵، و زیرساختی^۶ (PMESII) (نگاه سیستم شبکه‌ای پیچیده‌ی انطباق پذیر)، و خودی‌ها به عنوان مجموعه‌ای از بازیگران دیپلماتیکی^۷، اطلاعاتی، نظامی، و اقتصادی (DIME) (کنش و همکاری بین تمام سطوح و بازیگران) در نظر گرفته می‌شوند. (USJFCOM,2005). درک این سیستم‌ها، کنش آن‌ها، و تغییر در روابط بین آن‌ها اولین قدم در رسیدن به تأثیرات مطلوب و دستیابی به اهداف راهبردی است. رویکرد تأثیر محور امکان طرح‌ریزی هم‌افزا و اقدام هم‌زمان DIME را به منظور ایجاد تأثیرات مطلوب علیه سیستم پیچیده‌ی PMESII داخل محیط عملیاتی فراهم می‌سازد (به‌کارگیری تمام ابزار قدرت) (USJFCOM,2005). دونالد رامسفلد وزیر دفاع سابق آمریکا (۲۰۰۳) در این باره می‌گوید:

«توانایی متمرکز کردن ابزار قدرت ملی نظیر فشارهای دیپلماتیکی، اقدام قانونی، تحریم اقتصادی، و تضمین اجرای قانون، به منظور اثر گذاشتن بر تفکر دشمن، برای امنیت و موفقیت آینده‌ی آمریکا حیاتی است. این رویکرد به آمریکا اجازه خواهد داد به جای آن‌که رویکرد واکنشی و انفعالی داشته باشد، محیط عملیاتی و محیط امنیتی جهانی را مطابق میل خود شکل دهد» (Henningsen,2002).

اصل محوری عملیات تأثیر محور شکل دادن کنش بازیگران در محیط امنیتی به منظور ایجاد رفتار مطلوب در فرد یا افراد است (Smith,2002). به همین دلیل، می‌توان عملیات تأثیر محور را به عنوان مجموعه‌ای هماهنگ از اقدامات به منظور شکل دادن رفتار دوستان، دشمنان، و بی‌طرفان در زمان صلح، بحران و جنگ در محیط پیچیده تعریف کرد (Smith,2002). با توجه به اصول و ویژگی‌های بالا، می‌توان مدل مفهومی زیر را ارائه داد:

1. Politic
2. Military
3. Economic
4. Social
5. Information
6. Infrastructure
7. Diplomatic

شکل ۲: مدل مفهومی رویکرد تأثیر محور

در این مدل، آمریکا و نیروهای ائتلاف با تمام ابزار قدرت ملی و بین‌المللی بر تمام ابزار قدرت ملی طرف مقابل به‌طور هم‌زمان یورش برده و اهداف حیاتی آن را هدف قرار می‌دهند و تأثیرات مطلوب خود را بر آن‌ها می‌گذارند. این کار، موجب ناپایداری کل نظام طرف مقابل شده به‌گونه‌ای که مجبور می‌شود تغییر رفتار موردنظر آمریکا را در خود ایجاد نماید. از مطالب فوق می‌توان به چند اصل و ویژگی مهم رویکرد تأثیر محور را به شرح زیر اشاره کرد:

جدول ۳: ویژگی‌های رویکرد تأثیر محور

ردیف	ویژگی‌های رویکرد تأثیر محوری
۱	شکل دادن به محیط از طریق ایجاد یک سلسله تأثیرات مطلوب در محیط
۲	ایجاد رفتار مورد انتظار آمریکا در طرف مقابل
۳	به‌کارگیری هم‌زمان تمام ابزار قدرت ملی و بین‌المللی علیه تمام ابزار قدرت طرف مقابل
۴	دشمن را باید به عنوان یک سیستم پیچیده‌ی انطباق پذیر در نظر گرفتن
۵	به‌کارگیری عملیات تأثیر محور در زمان صلح، بحران و جنگ
۶	فقط به عملیات نظامی محدود نمی‌شود و کل محیط امنیتی جهانی را در برمی‌گیرد
۷	تمرکز بر تخریب (نه صرفاً فیزیکی) ارکان و زیرساخت‌های حیاتی

نتایج پژوهش:

با عنایت به فرآیند تحقیق و تحلیل‌های صورت گرفته در پژوهش مورد بحث، نتایج نهایی حاصل از اقدامات مورد اشاره به شرح جدول ذیل ارائه می‌گردد: البته لازم به ذکر است که تفکیک رویکردها در ۳ سطح راهبرد، طراحی و اجرا به معنای نگاهی سلسله مراتبی نبوده بلکه به عنوان رویکردی متداخل و پیچیده در این رویکردها در تمامی مراحل اصلی عملیات (طراحی، اجرا و ارزیابی) مدنظر می‌باشد.

ردیف	سطح	رویکرد نوین
۱	راهبرد	<ul style="list-style-type: none"> کنترل کردن دشمن بدون آن که مجبور به از بین بردن او باشیم. پرتنگ شدن ماهیت سیاسی ابزار عملیات پنهان. سیاست‌مداران علاقه‌مندند که بیش‌تر از این ابزار به عنوان اعمال فشار سیاسی بهره ببرند تا به عنوان راه حل سیاسی. عدم محدود شدن عملیات پنهان به مداخله گری و براندازی. کنترل، هدایت و راهبری درازمدت ساختار فرماندهی و رهبری دشمن. تغییر رویکرد اعمال مستقیم قدرت به نفوذ غیرمستقیم و پیچیده. عدم انجام عملیات مستقیم و استفاده از متحدان و دوستان منطقه‌ای. اجرای عملیات پنهان با رویکرد باز^۱. مختل کردن استراتژی، توان و اراده دشمن. اجرای عملیات‌های پنهان با کارفرمایان متنوع و نه لزوماً دولت‌ها. نظیر کارتل‌های اقتصادی، گروه‌های سیاسی منطقه‌ای و... امکان ورود اهداف متنوع در عملیات‌های پنهان. نه لزوماً ضدیت و براندازی بلکه عملیات‌های پنهان با هدف پشتیبانی از دولت‌ها.
۲	طراحی	<ul style="list-style-type: none"> در نظر گرفتن دشمن به عنوان یک کل. ترویج پارادایم‌های موافق قبل از اجرا نظیر: دموکراسی، حقوق بشر، رهبری آمریکا و.. ائتلاف و همکاری با دیگر مراکز قدرت جهانی با هدف هم‌افزایی. برنامه‌ریزی برای زمان افشای ماهیت عملیات پنهان. شکل‌دهی به محیط نزدیک و دور منطقه عملیات با هدف تأثیرگذاری بر حوادث. لزوم رواج پارادایم وجود کشورهایی با حکومت خوب با هدف عملیات ثبات. متمرکز کردن تمامی اقدامات بر یک هدف. به‌کارگیری تمامی ابزارهای قدرت ملی و جهانی علیه تمام ابزار قدرت ملی دشمن. انجام عملیات‌های پنهان موازی.

<ul style="list-style-type: none"> • شبکه محوری طراحی و اجرای عملیات پنهان. • طراحی عملیات پنهان بر اساس صدمات اجتماعی و تلفات انسانی کمتر هم برای خود و هم برای دشمن. • ارتباط دادن راهبرد به وظیفه. • به‌کارگیری دیپلماسی ارباب مداوم و مؤثر. • اشرافیت به دشمن از طریق رصد و تحلیل حوزه‌های فرهنگی، رفتاری، فنی، اقتصادی، سیاسی و نظامی. • طراحی عملیات پنهان با رویکرد عدم وجود فرصت مقابله و ترمیم توسط دشمن. • ناتوان‌سازی یا استحاله سیستم‌های نظارتی و کنترلی سخت و نرم دشمن. • بی‌اثر کردن دشمن در عملیات پنهان به جای تخریب آن. 		
<ul style="list-style-type: none"> • لزوم مدنظر قرار دادن ملاحظات حقوقی نظیر: قوانین امنیت بین‌الملل، حقوق انسانی، قوانین داخلی کشورها، قوانین بین‌الملل، قوانین حافظ صلح بین‌الملل و... • جلوگیری حداکثری از درز اطلاعات اجرای عملیات پنهان از منطقه عملیات به جامعه کشور کارفرمای عملیات. • ایجاد انگیزاننده‌هایی قوی با ماهیت‌های نوین در سطح طراحان و خصوصاً مجریان عملیات پنهان. • تخریب یا فریب ظرفیت‌های رصد و کنترلی دشمن قبل از شروع عملیات. • ضربه زنی به بخش‌های حساس دشمن و نه تخریب کلی در حین اجرای عملیات. • همگام‌سازی مردم و جامعه هدف در حین اجرا با ابزارهای متنوع. • افزایش سرعت و دقت عملیات پنهان با استفاده از فناوری‌های پیشرفته. • راه‌اندازی و یا حمایت از تشکیلات هم‌راستا و هماهنگ با اهداف کارفرمایان عملیات قبل از شروع عملیات. • راه‌اندازی ظرفیت‌های رسانه‌ای قدرتمند قبل از شروع رسمی عملیات. • تحلیل روندهای STEEP¹ حوزه عملیات پنهان قبل از شروع رسمی عملیات. • شناسایی آسیب‌پذیری‌های حوزه دشمن و تقویت آن‌ها قبل از شروع رسمی عملیات. • ضربه زنی به جامعه نخبگان مدافع دشمن و نخیه‌سازی همگام به سمت خودی. • تحلیل سناریویی اجرای عملیات پنهان و پیامدهای آن قبل از شروع رسمی عملیات. 	اجرا	۳

نتیجه‌گیری:

به علت تغییرات گسترده محیط راهبردی (داخلی و بیرونی) عملکرد سرویس‌های اطلاعاتی، بهره‌گیری از ابزار عملیات پنهان تغییراتی تحولی پیدا کرده است. دیگر به مانند دسترسی فوری به اهداف با بهره‌گیری از این ابزار عملاً امکان‌پذیر نبوده و متغیرهایی بعضاً غیرقابل‌پیش‌بینی در حین کار سر برمی‌آوردند که رهبران عملیات را مستأصل می‌نماید. لذا لزوم بازنگری در ابعاد مختلف عملیات‌های پنهان ضروری به نظر می‌رسد. از طرف دیگر رصد رویکردها و تفکرات حاکم بر سیاست‌مداران حاکم بر حوزه حریف به عنوان کارفرمایان اصلی این‌گونه اقدامات، در طراحی ظرفیت‌های پدافندی برای جامعه اطلاعاتی خصوصاً بخش‌های پدافندی آن اهمیت ویژه‌ای خواهد داشت.

از طرف دیگر از ابزار عملیات پنهان در راستای اهداف سیاسی و ایدئولوژیک نظام مقدس ج.ا.ا. در حوزه‌های حریف با هدف ضربه زنی و مقابله با دشمن (و نه استعمار طلبی و مداخله‌گری) می‌توان بهره برد. با عنایت به فلسفه حاکم بر بهره‌گیری از این ابزار که همان بسط استثمار طلبی و به بردگی کشیدن ملت‌هاست، لزوم طراحی مدل بومی شده که منطبق بر روح آزادگی، عدالت و مقابله با ظلم ستمکاران و بندگی ملت‌هاست، از ضروریات جامعه دینی، سیاسی و اطلاعاتی کشور و ابزارهای هم‌راستا با شرع مقدس از ضروریات اساسی نظام مقدس ج.ا.ا. می‌باشد.

منابع:

- «مفاهیم عملیات مشترک آمریکا (JOC,2003)» ترجمه‌ی مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، ۱۳۸۷.
- «اصول ملی جنگ: هدایت قدرت ملی به سمت پیروزی» مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، ۱۳۸۶.
- «محیط عملیات مشترک ارتش آمریکا (JOE,2008)»، موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، ۱۳۸۸.
- «محیط عملیاتی مشترک ارتش آمریکا (JOE,2010)»، ترجمه سعید قربانی، موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی، مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، ۱۳۸۹.
- Johnson,Lach. k (2007) :'' *Covert Action:Behind The Veils Of Secret Foreign Policy*''.
- Wirtz James J. and Johnson Loch K. (2010) :'' *Intelligence: The Secret World of Spies: An Anthology*''.
- Johnson Loch K. (2013) :'' *American Foreign Policy and the Challenges of World Leadership: Power, Principle, and the Constitution*''.
- Wirtz James J. and Loch K. Johnson (2007) :'' *Intelligence and National Security: The Secret World of Spies: An Anthology*''.
- Johnson Loch K. (2006) :'' *Strategic Intelligence: Volume 1, Understanding the Hidden Side of Government*'' . PP:50-105
- http://en.wikipedia.org/wiki/Covert_operation (2014)
- Pateman Roy (2003) :''*Residual Uncertainly:Trying To Avoid Intelligence and Policy Mistake In The Modern World*'' . PP:270-320.
- Lowenthal,Mark M. (2003) :''*Intelligence:from Secrets To Policy*'' . PP:200-250.
- Godsen Roy (1981) :''*Intelligence Requirements For The 1980's:Counter Intelligence*'' . PP:50-100.
- Steiner, James E. (2006) : "*Restoring the Red Line Between Intelligence and Policy on Covert Action*",International Journal of Intelligence and Counterintelligence ,P:159.

- Jonowitz, Morris (1977) : *"Military Institutions and Coercion in the Developing Nations: The Military in the Political Development of New Nations"*, P:50-70.
- Treverton Gregory F (1988) : *"Covert Action: Central Intelligence Agency and the Limits of American Intervention in the Post-war World"*
- Bruce D. Berkowitz, Allan E. Goodman (1998) : *"The Logic of Covert Action"*, PP:10-50.
- Gary R. Graves (2006) , *"VENEZUELA: AN EFFECTS-BASED STRATEGY FOR THE 21st-CENTURY"*, U. S Joint forces Staff College/ Joint Advanced Warfighting school
- Warden (2000) , *"The Air Campaign"*, introduction by Maj. Gen. (Ret.) Perry Smith (Lincoln, NE: toExcel Press)
- Batschelet (2002) , *"Effects-Based Operations: A New Model?"* (Carlisle Barracks, PA: UnitedStates Army War College (USAWC) ,
- Jobbagy Maj Z. (2003) , *"Literature survey on Effects-Based Operations"*, TNO-report FEL-03-B140
- USJFCOM (2005) , *"Commander's Handbook on An Effects-Based Approach to Joint Operations"*, (Norfolk, VA: USJFCOM Joint Warfighting Center (JWFC)
- Henningsen, Dr. Jacqueline (2002) , *"A Dialogue on Analyzing Effects Based Operations (EBO)"* , Phalanx 35, no. 1
- Smith, Edward A. (2002) , *"Effects Based Operations: Applying Network Centric Warfare in Peace, Crisis, and War"* Washington DC: DoD CCRP Publication Series